

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Л.І.Прохоренко

Схвалено Вченою радою Інституту
(протокол № 10 від «15» грудня 2022 р.)

**Робоча програма навчальної
дисципліни
Сучасний менеджмент спеціальної та інклюзивної освіти**

Спеціальність 053 Психологія/016 Спеціальна педагогіка

Кількість кредитів ЄКТС (годин) 1 ЄКТС/30 год.

Освітній рівень третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

Статус вибіркова

Викладач Ярмола Наталія Анатоліївна

Контакти 380677628838, yarmola_natalia@gmail.com

2022-2023

Укладач програми:

Ярмола Наталія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 2	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки 01 Освіта / Педагогіка (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
	Напрями підготовки 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна педагогіка		
Змістових модулів - 3	Спеціальність: 053 Спеціальна психологія 016 Спеціальна педагогіка	Рік підготовки	
Індивідуальне науково-дослідне завдання «Сучасний менеджмент інклюзивної освіти» (назва)		1-й	2-й
		Семестр	
Загальна кількість годин 60/2 ЄКТС		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 16 самостійної роботи студента – 44	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Доктор філософії	Лекції	
		год.	год.
		Практичні, семінарські	
		6 год.	10 год.
		Вид контролю:	
		залік	залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Предмет вивчення навчальної дисципліни: професійна підготовка майбутніх науковців до здійснення організаційно-управлінської діяльності інклюзивним навчанням на всіх рівнях освіти.

Метою вивчення дисципліни є: формування у здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти цілісного уявлення про освітню політику в сфері інклюзивної освіти на загальнодержавному, регіональному та місцевому (районному) рівнях; нормативно-правові та теоретико-методологічні засади функціонування освітнього закладу інклюзивного типу; оволодіння компетенціями організаційно-управлінської діяльності в інклюзивній школі; ознайомлення зі світовими та вітчизняними тенденціями перспективного розвитку спеціальної й інклюзивної освіти учнів з особливими потребами.

Міждисциплінарні зв'язки: проблематика курсу пов'язана з дисциплінами «Технології викладання фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна педагогіка»», «Індивідуальна освітня траєкторія дитини з ООП».

3. Результати навчання за дисципліною:

Спеціальні (фахові) компетентності

СК1. Здатність до виконання професійних завдань і педагогічних функцій в умовах мінливого освітнього середовища.

СК2. Здатність здійснювати ефективну організацію навчально-виховного процесу у закладах освіти на основі знань з теорії та практики вищої освіти, моделювання діяльності фахівця; викладання у вищій школі.

СК3. Здатність до здійснення цілеспрямованої діяльності з проектування педагогічного процесу та окремих його складових відповідно до цілей, задач вищої освіти та розробки нормативної, організаційної й навчально-методичної документації.

СК4. Здатність до управління навчальною діяльністю з підготовки фахівця за допомогою розробленої системи дидактичних засобів.

СК5. Здатність визначити стан і потенціал системи організації освіти у закладах освіти, в тому числі володіння методикою аналізу освітньої діяльності у закладі освіти, проведення педагогічної діагностики та моніторингу якості освіти.

СК6. Здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички організації зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації для вирішення завдань освітнього процесу у закладах освіти.

СК7. Уміння формулювати та ініціювати нові ідеї, формулювати їх мету, завдання, розраховувати обсяг необхідних ресурсів. Застосовувати основні складові методології адміністративного управління: системна інтеграція, управління часом, бюджетом, якістю проекту, управління ризиками, командою, комунікаціями та змінами.

СК8 Уміти правильно розподіляти і делегувати повноваження в структурі апарату управління організації, приймати фахові рішення у процесі проектування і удосконалення організаційної та виробничої структури підприємств. Координувати діяльність служб і підрозділів організації у сфері управління організаціями, інноваціями, фінансами, персоналом, маркетингом.

СК9. Здатність до взаємодії із соціальними партнерами (стейкхолдерами), в тому числі й іноземними, щодо створення систем забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності.

СК11. Здатність створювати належний психологічний клімат в групі; виявляти шляхи оптимізації управління навчально-виховним процесом та створювати умови для їх реалізації; формувати психологічну готовність майбутніх фахівців до виконання ними своїх професійних обов'язків.

СК12. Здатність організовувати і здійснювати навчання дорослих у рамках формальної та неформальної освіти.

СК14. Здатність до самоаналізу та коригування педагогічної діяльності, самоменеджменту, саморозвитку.

Загальні компетентності

ЗК1. Знання та розуміння предметної області та специфіки управлінської діяльності.

ЗК2. Здатність до застосовування здобутих знань й набутих умінь у ситуаціях практичної діяльності на основі розуміння особливостей предметної області і професії.

ЗК3. Здатність здійснювати усну і письмову комунікацію професійного спрямування рідною та іноземною мовами.

ЗК4. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій з метою пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК5. Здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісні взаємодії при вирішенні поставлених завдань. Переконавати більшість членів

групи у правильності прийнятого рішення. Визнавати свої помилки та виправляти їх.

ЗК7. Здатність до адаптації, креативності, генерування ідей та дій в новій ситуації.

ЗК8. Проектувати, організовувати й аналізувати педагогічну діяльність. Планувати навчальні заняття відповідно до навчального плану закладу й на основі його стратегії. Викладати зміст матеріалу ясно та логічно, опираючись на знання й досвід студентів. Відбирати й використовувати відповідні навчальні засоби для побудови технологій навчання.

4. Програма дисципліни

Змістовий модуль 1

«Менеджмент спеціальної та інклюзивної освіти на державному рівні»

Тема 1. Державні структури і заклади, що забезпечують освіту дітей з особливими освітніми потребами

Рівні менеджменту інклюзивної освіти: центральний, обласний, місцевий, громадський сектор. Завдання інституцій у розвитку та впровадження інклюзивної освіти на кожному з рівнів управління.

Огляд типів закладів освіти, що забезпечують навчання для дітей з особливими освітніми потребами: спеціальні заклади загальної середньої освіти, навчально-реабілітаційні центри, заклади загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Роль Інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) у забезпеченні комплексної оцінки дітей з особливими освітніми потребами та наданні етодичної підтримки педагогам закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Роль громадських організацій та батьківських об'єднань

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, спеціальні заклади загальної середньої освіти, навчально-реабілітаційні центри, заклади загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, інклюзивно-ресурсні центри, соціо-

освітні партнерства.

Тема 2. Менеджмент і організація інклюзивної освіти на різних інституційних рівнях

Організація і менеджмент інклюзивної освіти на центральному рівні: роль Міністерства освіти і науки, науково-дослідних установ і вищих закладів освіти. Організація і менеджмент інклюзивної освіти на обласному рівні та на рівні міста Києва: департаменти освіти і науки, ресурсні центри підтримки інклюзивної освіти, інклюзивно-ресурсні центри. Організація і менеджмент інклюзивної освіти на місцевому рівні. Роль громадського сектору.

Ключові слова: інституційні рівні, ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти, інклюзивно-ресурсний центр.

Змістовий модуль 2.

«Основні завдання і принципи менеджменту інклюзивної освіти»

Тема 3. Основні завдання і принципи менеджменту інклюзивної освіти.

Менеджмент в контексті інклюзивної освіти: основні елементи (принципи, цілі, процеси, ресурси, вплив). Основні принципи національної і міжнародної політики як основа менеджменту інклюзивної освіти. Стратегічні і тактичні цілі. Види ресурсів: інституційні, інформаційні, людські, фінансові, матеріальні. Основні ключові особи та кінцеві отримувачі результатів (прямі і непрямі бенефіціари).

Ключові слова: менеджмент, основні елементи менеджменту: принципи, цілі, процеси, ресурси, вплив, прямі і непрямі бенефіціари, організація інклюзивного освітнього середовища.

Тема 4. Основні підходи щодо забезпечення менеджменту інклюзивної освіти

Основні підходи до створення інклюзивного загальноосвітнього середовища: системність, командний підхід, особистісно-орієнтований підхід, організація

інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: основні підходи: системність, командний підхід, особистісно-орієнтований підхід.

Змістовий модуль 3.

«Менеджмент інклюзивної освіти на рівні школи»

Тема 5. Основні принципи діяльності закладу освіти з інклюзивним навчанням

Основні напрями і підходи до створення інклюзивного освітнього середовища у закладі освіти. Основні аспекти організації діяльності закладу освіти з інклюзивним навчанням: освітня політика закладу освіти, шкільна

культура, практика викладання (за Т.Бут). Основні принципи трансформації закладу загальної середньої освіти у заклад освіти для навчання всіх дітей. Співпраця з батьками в інклюзивній школі та сприйняття їх як партнерів освітнього процесу — обов'язкова умова інклюзивного навчання. Індекс інклюзії як механізм самооцінювання закладу освіти з інклюзивним навчанням.

Ключові слова: освітня політика закладу освіти, шкільна культура, інклюзивна практика, трансформація закладу освіти, співпраця з батьками, Індекс інклюзії.

Тема 6. Класний менеджмент як послідовне продовження шкільного менеджменту

Визначення класного менеджменту. Основні принципи менеджменту інклюзивного класу. Роль класного менеджменту у становленні соціальної компетентності учнів. Спеціальні підходи та стратегії для набуття учнями інклюзивного класу соціальної компетентності. Соціальна інтеграція учнів з особливими освітніми потребами як невід'ємна умова класного менеджменту. Завдання педагога як розробника класного менеджменту. Компетентність педагога-менеджера: основні рівні вияву та особистісні характеристики. План класного менеджменту. Класні процедури.

Ключові слова: класний менеджмент, соціальна компетентність, компетентність педагога-менеджера, план класного менеджменту, класні

процедури.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Переведення підсумкового балу за 100-бальною шкалою оцінювання в підсумкову оцінку за традиційною шкалою

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Схема розподілу балів

Максимальна кількість балів	50 балів (поточний контроль) – середньозважений бал оцінок за відповіді на семінарських	10 балів (проміжний контроль) – за	40 балів (підсумковий контроль) -

	заняттях та виконання індивідуальних завдань, який переводиться у 100-бальну шкалу з ваговим коефіцієнтом.0,5	результатами виконання модульної контрольної роботи	екзамен
Мінімальний пороговий рівень	35 балів (поточний контроль)	6 балів (проміжний контроль)	25 балів (підсумковий контроль)

8.1. Критерії оцінювання під час аудиторних занять

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5 балів	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
4 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією, але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
3 бали	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2 бали	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.
1 бал	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0 балів	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Вид	Максимальна кількість балів
Анотування наукових статей	5
Реферат	5
Розробка соціально-педагогічного проекту	5

Критеріями оцінювання *анотацій наукових статей* є вміння здобувача стисло визначати ключові позиції, які викладені автором у статті. Оцінювання *реферату* здійснюється за такими критеріями: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених автором завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела. Критеріями оцінювання *проекту* є здатність студента визначити тему, мету, етапи проектування, способи оцінки результатів проектної діяльності фахівців соціономічної сфери. Критеріями оцінювання *презентації* є її відповідність змісту доповіді студента за матеріалами дослідження та оригінальність візуального представлення.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Максимальна кількість балів за відповідь на 1 питання складає 15 балів. Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, здатність критичного аналізу теоретичного матеріалу, вміння наводити аргументи, та робити висновки.

Критерії оцінювання під час підсумкового контролю

Підсумкова оцінка виставляється за результатами поточного та проміжного та підсумкового контролю.

6. Методи навчання

Словесні: бесіди, розповідь, проблемний виклад, розв'язання проблемних ситуацій і проблемно-пошукові ситуації, евристична бесіда, дискусія тощо.

Наочні: опорні конспекти, інструктаж до семінарських занять і самостійної роботи студентів, методи візуалізації інформації за допомогою мультимедійних слайд-презентацій та відеоматеріалів.

Практичні: аналіз і систематизація нормативно-правових джерел, евристична бесіда, метод проектів, ділова гра, імітаційні методи, моделювання соціально-педагогічних ситуацій, рішення ситуаційних завдань, ігрове проектування, колоквиум, тестування

Рекомендовані джерела

Основна (базова):

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій, О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда, під заг. ред. М.Ф. Войцехівського.- К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 172 с. – Режим доступу: http://nmcio.ippo.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/Assist_teacher_4_All_print.pdf
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві; пер. з англ. [Електронний ресурс] –К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/37/>
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління. [Електронний ресурс] / Кол. Авторів: Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. За заг ред. Даниленко Л. І. – К.: «ФОП Парашин І. С.», 2010. – 128 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»). – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/17/>
4. Мартинчук О.В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія /О. В. Мартинчук. – К.: Вид-во учбової літератури, 2018. – 420 с. (на кафедрі).

5. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. – К.: 2018. – 252 с. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/Inclusive_study_Sep17.pdf.
6. Stebljuk, S., Bondarenko, Y., Torop, K., Yarmola, N., Kuzava, I., & Shulzhenko, D. (2021). Formation of Communication Skills in Junior Schoolchildren with Intellectual Disabilities in the Conditions of Inclusive Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 329-345. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/253>
7. Тороп К., Ярмола Н., Литовченко С., Трикоз С., Шевченко В., Круглик О. Інноваційні підходи до соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (порушення інтелектуального розвитку). Kristina Torop, Nataliia Yarmola, Svitloana Lytovchenko, Snizhana Trykoz, Volodymyr Shevchenko, Oksana Kruhlyk. [The innovative development of socialization of children with special education needs on the intellectual disability example.](https://doi.org/10.18662/brain/12.4/253) *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. [11/02-XXIV](https://doi.org/10.18662/brain/12.4/253) (VOL. 11, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXIV). P. 93-97
<http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxiv>
<http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110224/PDF/110224.pdf>

8.

Додаткова:

1. Архітектурна доступність шкіл: Навч.-метод. посіб./За заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. Колек. авторів: Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К: 2012. - 88с.
2. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом: Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (початкова школа) / Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін./ – К.: Видавництво «Алатон», 2016. – 232 с.
3. Данілавічуте Е.А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: [навч.-метод. посіб.] / Е.А. Данілавічуте, С.В.Літовченко / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: Навчально-методичний посібник / Таранченко О.М., Найда Ю.М./ За загальною редакцією Колупаєвої А.А. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»)
5. Єфімова С.М. Лідерство та інклюзивна освіта: [навч.-метод. посіб.] / С.М. Єфімова, С.В. Королюк / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2011. – 164 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
6. Індекс інклюзії : розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб. / Тоні Бут; пер. з англ. – К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 190 с.
7. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: навч.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. – К.: «АТОПОЛ», 2010. –96 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
8. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
9. Мартинчук О.В. Становлення і розвиток інклюзивної педагогіки як галузі педагогічного знання / О.В. Мартинчук // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т./ за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова, 1 (7). – Кам'янець- Подільський, 2016. – С. 260-280. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/14335/>
10. Мартинчук О.В. Інклюзивна освіта: освітологічний контекст / О.В.

Мартинчук // Науковий вісник Миколаївського національного

університету імені В. О. Сухомлинського (3). – Миколаїв, 2016. – С. 146-150. –

Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/15260/>

11. Мартинчук О.В. Інклюзивна педагогіка в контексті розвитку сучасного наукового знання про освіту / О.В. Мартинчук // Освітологія: українсько-польський щорічник (5). – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка. – С. 147-151. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/16504/>

12. Модуль. Доступність та універсальний дизайн / О. Красюкова-Еннс, Я. Грибальський, Л. Байда, В. Азін [Електронний ресурс]. – К., 2011.

– 132 с. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/34/>

15. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] / – 2016. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

16. Нова українська школа : поради для вчителя / [Н. З. Софій, О. В. Онопрієнко, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Н. М. Бібік]. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.

17. Постанова КМУ від 9 серпня 2017 року № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». – Режим доступу:

<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-potrebami/normativno-pravova-baza.html> [osoblivimi-](#)

18. Постанова КМУ від 12 липня 2017 року № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр». – Режим доступу:

<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-potrebami/normativno-pravova-baza.html> [osoblivimi-](#)

19. Про освіту / Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>

9. Додаткові ресурси (за наявності)

1. Сайт Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М.Ярмаченка НАПН України [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/>

2. ЕНК «Освітня інтеграція в сучасному світі» [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=6536>

3. ЕНК «Інклюзивна педагогіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=6535>

4. Онлайн-курс для вчителів початкової школи [Електронний ресурс]. –Режим доступу до ресурсу : <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:mon-edera-osvitoria+st101+st101/about>

5. Освіта дітей з особливими потребами / Сайт МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/>